

Jovica Aćin

ANONIMNI PRIPOVEDAČ I NJEGOV ČITALAC

U hiljadu drugoj noći

Emil Zapara je nesvršeni student italijanskog jezika i strasni čitalac. Po podne, pošto je pojeo samo zalogaj ili dva hleba sa zimskim krastavcem koji se ne ljušti, svalio se u postelju i zadremao. Dan je prošao i pala je noć.

Trže se iz dremeža, može biti ranije nego što je želeo. Razbudila ga je rečenica koja mu je probijala mozak i stalno se vraćala. *Svet se pretvara u mit o svetu*. Možda svi koji pričaju tome doprinose. Odmahnu glavom nekoliko puta, kao da bi da se otrese glupih pomisli. Ne ustajući, mašio se, sa stočića, skorašnjeg italijanskog izdanja *Priča iz hiljadu i jedne noći* na biblijskom papiru. Prstom je prešao preko naslova, *Le Mille e una notte*, kao da će mu on reći stvari koje ne zna o svetu koji se promiseće u pusti mit. Prostim dodirom, iz naslova će se mit o svetu, kroz prst, pretočiti u njega. Biće mu razjašnjeno kako to da svet više ne postoji, njegov svet, i da postoji samo priča o njemu. Biće mu i jasnija mogućnost da ni njega samog nema i da je on jedino još nečija priča. U predgovornoj studiji naišao je na deo koji je govorio o putniku Hani Dijabu, iz Alepa u Siriji. Taj se naputovao. Ostavio je za sobom i putopis *Od Alepa do Pariza*, nađen u Vatikanskoj biblioteci. Putevi rukopisa koje pisac nije objavio za života uvek su opčinjavali Emila. Stvarali su oreol oko rukopisa koji luta svetom posle piščeve smrti. To lutanje, često dramatično, nije manje zanimljivo, ponekad je i zanimljivije od sadržaja samog rukopisa.

Za Emila je *Hiljadu i jedna noć* bila remek-delo usmene književnosti. A sad ga je pojava Dijaba uznemirila. Da li je Hana Dijab bio varalica ili obdareni pripovedač? Možda je bio i jedno i drugo.

Zbirka arapskih priča, čija nastajanja sežu od druge polovine osmog veka, ima za kičmu dosetljivo nastojanje Šeherezade da svoga muža, kralja Šahrijara, odvraća od ubijanja mladih devojaka po kraljevstvu. Za taj cilj je izabrala pričanje koje se nikad ne završava i kojim zavodi krvoločnog kralja dotle da on zaboravlja na ubijanje. Zbirka je splet priča o ljubavima, prevarama, natprirodnim i istorijskim događajima, o junačkim putovanjima u strane zemlje i basnoslovnim životinjama. Sama zbirka, za koju se pretpostavlja da je najpre bila na persijskom i tek potom prevedena na arapski, nije bila odjednom završeno delo. Tokom vekova doživljavalo je mnoge preobražaje, dodavale su se nove priče, same priče su počele da se uzajamno umrežavaju. Putem zapisivanja i prevoda rastao je i njen uticaj na ljude i duh širom sveta. Moglo bi se reći da su i sami njeni prevodioci neposredno učestvovali u oblikovanju zbirke. Međusobno su se utrkiivali ko će ne samo bolje da prevede nego i da otkrije više priča. Emilu je najzanimljiviji među njima bio neustrašivi engleski istraživač Ričard Frensis Berton, koji se zbog potrage za do tada nepoznatim pričama iz *Hiljadu i jedne noći* upustio i sam u avanturu. Prerušio se u musliman-

skog hodočasnika da bi, polovinom devetnaestog veka, dospeo u sveta mesta, Meku i Medinu, koje su bile zabranjene za nevernike prema islamu. A onda je tu iskrasnio vetropir po imenu Hana Dijab. Njega je vrbovao francuski prevodilac Antoan Galan. Dijab je, početkom osamnaestog veka, proputovao mnoge zemlje, polazeći iz Sirije, i posetio mnoge gradove o kojima je ostavio zapise. Pošto se našetao po Egiptu i Tunisu, Kipru i Turskoj, iz Tripolija je doplovio, pobeжавши od gusara, do Livorna i Đenove, odakle se zaputio u Marsej u kojem će, uz Eks i Avinjon, provesti prilično vremena, pa naučiti, uz mnoge koje je već znao, i provansalski i francuski jezik. Najzad dolazi i u Pariz.

Zahvaljujući Dijabovoj *Knjizi putovanja*, sastavljenoj pedeset godina docnije, vidimo ga jednog oktobarskog jutra 1708. godine ni manje ni više nego u Versaju gde ga je primio kralj Luj XIV. Dijab je bio pratilac postarijeg Pola Likasa koji se upravo vratio sa svoje misije po Otomanskom carstvu. Tamo je za kraljevsku kolekciju prikupljao svakojake dragocenosti, od retkih novčića do alem-kamenja. Sad je na poklon doneo kralju kavez sa parom neobičnih stvorenja. „Ovo su”, rekao je sa ponosom, „minijaturni kenguri.” Ti kenguri zaista nisu veći od miševa. Ličili su doista na kengurčiče. Dugačak rep, veoma kratke prednje noge, veoma duge zadnje, dlaka u boji meda za bolje prerusavanje na pustinjskom pesku. Otkrio ih je, uprkos tome što ih je veoma teško uloviti, u Gornjem Egiptu. To je slagao, dizao im je cenu, jer je te kengurske miševe kao čuda prirode kupio od nekog Francuza u Tunisu. Šta zna kralj? Lako ga je prevariti. Ali kralj se nije dao, hteo je više da sazna o poklonu, pa je priupitao kako se ti neverovatni miševi nazivaju. Likas se našao u nevolji, počeo je da muca, i najzad se okrenuo svom mladom pratiocu, Hani Dijabu. Dijab je odgovorio da se u zemlji u kojoj su pigmejski kenguri nađeni, oni nazivaju *žarbu*. To a iz reči, koju je Dijab smislio i koja će kao takva, mala laž, ući u francuski leksikon, valja izgovoriti kao duboki grleni samoglasnik. Emil je pokušao glasno da izgovori *žarbu*. Za prijem kod kralja, da bi izgledao što verodostojnije, Dijab je nagovoren da bude odeven u svoju zavičajnu nošnju. On je, po svemu, mediteranski lik. U njegovom duhu se sve meša. Njegov duh brzo sve usvaja i svemu se prilagođava. Poput njegovog duha, bilo je i ono što je odenuo za pojavu kod kralja. Turban, šalvare, krivi nož. Turban je zapravo bio egipatski. Pantalone, skrojene u Londonu od španske vune, proizvedene u francuskom Langdoku, a marsejski trgovci ih izvezli u Alepo. Krivi nož iz Smirne.

Trebalo je od nečeg živeti. Hana Dijab je bio radan mladić. Prijem kod kralja mu je omogućio da upozna mnoge Francuze. Naročito je dubok utisak ostavio na francuske dame. Među novim poznanicima bio je i Antoan Galan, arabista, predan prevodjenju *Hiljadu i jedne noći*. Odmah je unajmio Dijaba da mu pomaže u prevodilačkom poslu. Tako je Dijab, sedam meseci posle Versaja, počeo da priča priče Galanu. Ovaj je zapisivao, donekle menjao u smislu da više odgovaraju očekivanjima francuskih čitalaca. Orijentalna priča mora da bude orijentalna, onako kako se to u Zapadnoj Evropi već zamišlja. Među Dijabovim pričama bile su i dve koje do tada nisu pripadale originalnoj verziji zbirke. Priče o pustolovinama Aladina i Alibabe. Odjednom je tako original tih priča postao francuski tekst. Dijab ih je ispričao na francuskom. Naprosto ih je sam izmislio. Galan je celu stvar izbegavao da širi oko i Dijaba je u svom prevodilačkom dnevniku prećutao ili jedva spomenuo. Dugo je trajalo da se ta prevodilačka tajna razotkrije. Tek pronalazak Dijabovog rukopisa, pre neku godinu, u Vatikanu, omogućilo je da tajna iziđe na videlo. Tako nešto

Emilu ne bi palo na pamet. Da zapisuje nečije priče, a onda prećuti njihovog pripovedača, koji tako zarađuje svoj hleb svagdašnji, prevazilazilo je granice njegove mašte.

A ne zna on još nešto. Eto, sa druge strane, nema pojma o Alepu, gde se, prolazeći Azijom i Mesopotamijom, završavao čuveni put svile iz Kine. Alepo je, svojevremeno, stolecima najveći grad sirijskog regiona i treći grad po veličini u Otomanskom carstvu, posle Konstantinopolja i Kaira. Tek sa Sueckim kanalom svileni značaj Alepa počeo je da opada. Ali i dalje je nastavio da bude nezaobilazno izвориšte gvožđa i bakra. U Šeherezaadinim posluženjima u *Hiljadu i jednoj noći*, najneodoljivije srednjovekovne poslastice, kaj-sije, bademi, masline, nar, pistaći, stizali su upravo iz Alepa. Za Alepo je Emil načuo tek onomad. Bilo je to kad je Alepo u poznatoj nedavnoj borbi većim delom do temelja uništen. Bitka za Alepo, u sirijskom građanskom ratu, trajala je četiri godine doskora, od 2012. do 2016. Lako je mogao da zamisli, da je o Alepu više znao, kakva je nepopravljiva istorijska šteta u tom ratnom okršaju bila počinjena. S lica zemlje je zbrisano dragoceno mesto višenacionalnog kulturnog sticaja. Ubijeno je više od trideset hiljada ljudi. S početka osamnaestog veka, kuća Hane Dijaba, koga je Emil upravo otkrio kao najvećeg anonimnog pripovedača, više ne postoji. Srećna je okolnost da je njegova knjiga putovanja, posle piščeve smrti sačuvana u porodici, nekako dospela u ruke tamošnjeg biskupa. Posle biskupove smrti, njegova biblioteka će, kao što je i danas običaj s takvim bibliotekama katoličkih sveštenika, biti prenetu u Vatikan.

Emil se, inače, slabo nosi s onima koji ga obmanjuju. Nije nikad naučio da prepozna lažljivce. Nagađa, ali nikad ne može da bude siguran da je u pravu da ga zaluđuju. Zbog toga ispašta. U njemu se gomila gorčina, ali je nemoćan da se zaštiti. Verovatno i ne želi da se brani. Pristaje, jer strahuje da će s odbijanjem sve izgubiti i onda se, na kraju, i sam pretvoriti u veliku laž. Njemu je, dabome, skoro odmah palo na um da bi i on sam mogao biti povampireni Hana Dijab, neki daleki potomak pripovedača iz Alepa. Pitao se kako može da zna da li su njegove priče istinite. Nije li i on samo dosetljiva varalica? Kako god da ga baciš, on se dočeka na noge. Čak i da jeste varalica, morao je Emil sebi da prizna, njegove priče uvek sadrže neke skrivene istine, koje isplaćuju i preplaćuju sve moguće laži u pričama. Utoliko više što on u životu nije smislio ili napisao nijednu priču. Možda je to opet znak da pristaje. Ako i jeste, njemu je svejedno. Da li se Hani Dijabu mogu prigovoriti priče o Aladinu i čarobnoj svetiljci ili o Alibabi i četrdeset pljačkaša? Po tim pričama se cela zbirka prepoznaje; one su i najbolje u knjizi, one se prepričavaju, po njima se snimaju filmovi. Te priče koje se duguju Dijabu nesumnjivo su nemoralnije i s više nasilja od ostalih iz *Hiljadu i jedne noći*. Ali takav je bio Dijab, mada Emil baš i ne zna mnogo o Dijabovoj prošlosti. U stvari, pomislio je, on ne zna ništa. Onaj ko zna, izgleda da je isključivo sam Dijab. Moraće pažljivo da čita, jer u tim pričama ko zna koliko je iz neposrednih pripovedačevih iskustava i doživljaja. Zapazio je on već kod Aladina i Alibabe istraživačko znanje, njihov detektivski dar, njihovu dosetljivost, ali na šta istinski ukazuju ti tragovi još je daleko od Emilovog dosećanja. Ako se i ne doseti ičega pouzdanog, svejedno, rekao je sebi naposletku, вреди ga čitati, ko bi, eto, bez Dijabovog oštroumlja sad znao za fantastičnog miša prozvanog žarbu, i tako saznavati stvari i učiti, ali ništa od toga baš bez prestanka. Što manje općinjeno i da ne guta svaku pripovedačevu reč. Otuda čita napreskok. Postoji zamor materijala, pa hvata dah kad god uzmogne. Nisu u pričama reči

za večnost, ponavlja sebi. Emil ih uzima, u najboljem slučaju, kao mogućni putokaz u rešavanju sopstvenih problema. U tome su mu, veruje, od pomoći, iako do sada nije rešio nijedan od neznanih problema koji ga zaokupljaju i za koje mi nikad nećemo saznati.

Strpljenje je majka... čega god. Strpljenje mu je pomoglo da ne zaspi. Usnuo je istinski tek kad je svanulo. U tom jutarnjem snu sinulo mu je da je anonimni pripovedač iz Alepa sa svojim žarbuom mogao da misli i na njega, jer Emil kad čita – čita poput miša, kao stvorenjce nalik kenguru. On gricka reči i slaže ih u torbuljak prirodno namenjen njegovim mladuncima. Reči onda rastu i kote se u njemu.